

“Ateşten Gömlek”i Yeniden

Necati MERT

Ateşten Gömlek, Kurtuluş Savaşı romanlarının ilkidir; Halide Edip, savaşı cephede bütün acılarıyla yaşamış biri olarak 1922 yılında yazar romanını. Sıcağı sıcağına. Tanıklıktır yaptığı. Bugün de süren peş peşe basımlar bu tanıklığa duyulan güven-den olmalı. Hak etmiyor mu? Ediyor ayrı, hatta “ateşten gömlek” teşbihi hem savaşın hem de aşkın ateşine göndermelerle ve âdeta bir laytmotif gibi yer alır romanda, *Ateşten Gömlek* bu başarısıyla bir savaşın sadece ilk değil, en güzel romanıdır da ayrıca.

Ancak sürecin resmî tarihte başka, gayrî resmî tarihte başka anlatıldığı da bilinmekte. Okur bekliyor ki Halide Edip bunca içeriden biri olarak bunlara da tanıklık etsin. Etmiyor. Görmediğinden değil, görmezlik-ten geliyor. Görüyor, dahası işaretini de bırakıyor, bıraktığına göre bilinmelerini de

istiyor belli ki, ama kendisi bildiren olmuyor, hududu geçmiyor.

İlk okuyuşumda ben de herkes gibi Kurtuluş Savaşı’mızın ilk elden ilk romanı klişesiyle okudum *Ateşten Gömlek*’i. Hangi zamandı, kaç yaşındaydım? Bilmiyorum. Şimdi yeniden okuduğumda “Sakarya Günleri” başlıklı onuncu bölümle yine sıcak savaş içinde geçen sonraki iki bölüm dışında yine sevdim romanı. Önceki dokuz bölüm insan ilişkileri, toplumsal ayrıntıları, psikolojik gerilimleriyle olağanüstüydü. İlgiyle okunuyordu. Öyleyken sigara yanığı gibi aykırı duran ve hemence görülen yerler orada da vardı; yazarının otosansürüne uğradıklarını bir işaret diliyle söylüyor gibiydiler.

Roman hariciye memuru Peyami’nin gördükleri, yaşadıkları ve izlenimleridir; okura aktarılmaları da hatıra defteri tekniğiyle olur daha çok ve her bölüm

Özel Bölüm: Halide Edip Adıvar

mutlaka başlıklıdır. “Cemal-İhsan” başlığıyla açılır *Ateşten Gömlek*. Cemal, romanın, Mustafa Kemal’i en çok çağrıştıran subayı. Mücadele’nin önemli isimlerinden. Ayrıca anlatıcı ile de akraba; Peyami, “Annemin amcasının oğludur” der (Can’da birinci basım: 2007, s. 22) Cemal için. İhsan, Cemal’in arkadaşı. O da subay. Millî Mücadele’ye ilk katılanlardan. Halide Edip iki subay arasındaki farkı çok güzel görür, adlandırır. Peyami, İhsan’la tanıştırıldığı gün gördüklerini yazarın sözcüsü olarak şöyle dile getirir: “*Cemal, anladım ki gayri şuurî olarak arkadaşının şehir zarafetine tahammül edemiyor ve İhsan da Cemal’e bir vilayet çocuğu gibi bakıyor, ancak şehir nezaketinin kap ettirdiği (gerektirdiği) kadar tahammül ediyor.*” Sonraki cümlede de kendisinin mesafeli durduğu Millî Mücadele’yi bu iki kavramla genelleyip tasvir eder Peyami: “*Zavallı memleketin şehrini ve vilayetini de nasıl bir kasırganın kucak kucağa attığını düşünüyorum da bana bu günler çok uzak görünüyor.*” (s. 26). Değildir oysa. Bu tanış(tırıl)ma sahnesinden henüz çıkılmamıştır, yer de Harbiye Nezareti civarındır, İngiliz tayyarelerinden beşi hızla ve gümbürtüyle iner, “*kalın, siyah bir duman ve toprak bulutu*” ile karmakarışık olmuş bir kalabalık bırakırlar arkalarında.

1919’un 15 Mayıs’ında Yunanlılar İzmir’e çıkar. Ayşe, kocasıyla çocuğunun öldürülmeleri üzerine İstanbul’a, Peyamilere gelir. Ayşe, Cemal’in kardeşidir; on iki yıl önce Peyami’nin annesi Peyami’yi Ayşe’yle evlendirmek istemiş, “*Aman ya Rabbim... Adı Ayşe olan İzmirli bir kız!*” reddiyle karşılaşmıştır. Kız da İzmir’e döner, bir başkasıyla evlenir.

İzmir’in işgaliyle İstanbul hareketlenir. Mütareke uyarınca İngilizler İstanbul’a gelir. İngiliz dostu Şişli sosyetesinde hemen bütün İstanbul: öğrenciler, milliyetçiler, aydınlar İzmir’in yanında yer alır, mitingler yapar, 16 Mart 1920’deki asıl işgalle de gizlice Anadolu’ya geçip Kuvayı Milliye’ye katılırlar. Peyami de Ayşe’nin gelişiyi bu defa etkilenmiş, yaşanan siyah-beyaz süreçte bir taraf insanı olmuştur, Şişlili annesinin muhalefetine rağmen o da Ayşe ve İhsan’la Anadolu’ya Kandıra, Adapazarı, Geyve ve Eskişehir üzerinden geçer, Cemal’le buluşur, Kuvayı Milliye’ye katılır.

Köy yollarından niye? İngilizler Haydarpaşa’dan trenle gidişleri yasaklamışlardır çünkü.

Peki, Haydarpaşa’da yasak olan, İngilizlerin kontrolündeki bölgenin köy yollarında neden kolay olsun ki! Hatta gelişigüzeğe daha açık, daha tehlikelidir. Halife kuvvetleri vardır, birbiriyle kavgalı çeteler vardır. Üçlü kabile bunları göze alarak çıkar yola, bir ikisinin baskınıyla da karşılaşır.

Aslında bundan önce sorulacak bir soru daha vardır: İzmir’in işgali neden İstanbul’da protesto edilir? Çünkü İstanbul da İngilizlerin işgali altında. İngiliz dostluğu Şişli’yle sınırlı değil sanırım. Yaygın. Belki fazlası da var.

En iyisi ben de bildiklerimi dökeyim:

Müttefikler, Mondros Mütarekesi (30 Ekim) uyarınca 13 Kasım 1918'de İngilizlerin komutasında 55 parça gemi ile 3500 asker çıkarır İstanbul'a. Osmanlı yenilmiştir, ordusu terhis edilecektir. Fakat 1919 Şubat'ı olur, Ali Fuat Paşa komutasında Ankara'daki XX. ve Kâzım Karabekir Paşa komutasında Erzurum'daki XV. kolordular teslim olmamışlardır, ikna edilmeleri gerekir. Vahdettin 15 Mayıs 1919'da "Yâver-i Fahri Hazret-i Şehriyâri" Mustafa Kemal Paşa'yı Anadolu'ya bu görevle ve Genel Müfettiş olarak gönderir. Samsun'da da İngilizler vardır; Mustafa Kemal, asayiş sorununu onlarla görüşür, 25 Mayıs'ta Havza'ya geçer, 13 Haziran'a kadar kalır, orada da görüşür, hatta bir Rus heyetini de kabul eder arada. Fikrini değiştirir, ulusal bilinci uyandırmak, halkı millî mücadeleye çağırarak fikrindedir artık. Havza Genelgesi'ni (28 Mayıs) Amasya Genelgesi (21-22 Haziran), Erzurum (23 Temmuz-7 Ağustos) ve Sivas Kongreleri (4-11 Eylül) izler. İşgalleri protesto mitingleri yayılır da yayılır. En meşhurları Sultan Ahmet'tekilerdir -sayıları dört, dördüncüsü 13 Ocak 1920'dedir. 15-16 Mart'ta Müttefikler İstanbul'u ablukaya alır, Meclis-i Mebusan'ı basarlar, Harbiye Nazırı'nı öldürürler, Telgrafçı Hamdi Bey'in öldürülmesi de bu hengâmede olur. İdamı istenenler vardır, ikisi Halide Edip'le eşidir; 19 Mart'ta yola çıkar, Geyve, Eskişehir üzerinden 2 Nisan'da Ankara'ya ulaşırlar. Sonrası, 23 Nisan'dır: BMM.

Kongrelerden sonra İstanbul sıkışır. Çare olarak Kuvayı Milliye karşıtı güçler oluşturmayı düşünür. Adapazarı uygundur. Şöyle: Çerkezler Saray ve Babiâli çevresinde önemli makamlardaydılar, bölgedeki Çerkezler de hâliyle İstanbul'un yanında yer alacaklardı. Ayrıca İstanbul-Eskişehir demiryolunun öneminden dolayı İngilizler de sık sık bölgede, denetim ve kontroldeydiler. Samsun'da oldukları gibi Eskişehir'de de vardılar. Peki, İstanbul'dan gelip Ankara'ya gidenlerin de, gitmesi gerekenler olduğunu göstermez mi bu? Yoksa, "Sen tarihçi değilsin, ne anlarsın!" mı dersiniz bana?

Savaşlar kılıçlar çekilerek yapılmıyor. İşin hamaset tarafı bu. Taraflar, kırk yıllık hasımlar bile, ne istediklerini masada söylüyor, çok zaman da kültürel, sosyal, daha doğrusu sınıfsal bir ortak paydada buluşup savaşı bitiriyorlar. Bugün bu böyle. Zannım o ki geçmişte de böyleydi ve Millî Mücadele'nin her aşamasında da İngilizlerle görüşüldü.

Ateşten Gömlek'te bunlar yok işte. Ya da şöyle: Halide Edip, Gazi'nin *Nutuk*'unu romanlaştırmış. Öyle ki kimi sayfalar, örneğin üç erkeğin karşılaştığı sayfa, hele İstanbul tasviriyle Mustafa Kemal'in elinden çıkmış gibi: "Bu günlerde İstanbul, harp sahnesi gibi olmuştu. Her gün, her gece İngiliz tayyareleri tepemizden bombalar atıp duruyorlardı. Herkeste asabiyet artmıştı." (s. 25). Adapazarı "günle değil saatle değişen bir ihtilal vaziyeti" içindedir; "pusuya yatmış, geleni

geçeni pusuya düşür(mektedir)”, Mülazım Seyfi, çeteleri kastederek, “Mukavemet bunlarla olmaz” (s. 96) der. Bu cümle ve devamı da, Fethi Naci’ye göre, Mustafa Kemal’in *Nutuk*’ta da yer alan görüşleriyle uyumludur.

Ateşten Gömlek’te pek çok şey yoktur ama hiçbir şey de sıfırlanmaz. Şişli sosyetesinden Salime Hanım Ayşe’yi iknaya çalışır: “Memleketi bu hâle sizin beyleriniz, paşalarınız getirdi. Bugün felaketten kurtulmak için medeni memleketlerin teveccühünü, merhametini celb etmek lazım.” (s. 56). Halide Edip’in adı çıkmış “mandacı” diye. Sanki tek mandacıdır. Bu satırlar Halide Edip’in peşin peşin, daha yurt dışına çıkmadan yaptığı savunmadır. “Perde arası” başlıklı dokuzuncu bölümde Peyami’nin hatıra defterinde şunlar yazılı: “Bugün notlarım bakıyorum. İhtilal günleri ile Sakarya arasında hayli hadise var, fakat bende ancak son şeyleri anlatacak kadar nefes var. Ondan evvelki günler hep perde arası.” (s. 159). Tarihin o takvim arasına bakmalı, resmî tarihin es geçtiği bir şey vardır mutlaka.

Tevfik Çavdar da Millî Mücadele romanlarında temel ögenin “silahlı savaşım” olduğunu söyler, şikâyetini sürdürür: “Halk, siyasal sorunlar, hatta savaşın nedenleri bile tam boyutlarıyla ortaya konamaz.” Bu genellemeyi *Ateşten Gömlek* için de geçerli bulurum. Şöyle ki anası babası Yunanlılar tarafından öldürülmüş bir köy kızcağızıdır Kezban, İhsan’ı sever. Romanın karşılıksız aşklarından biridir: “Burada Ayşe ile en çok meşgul Ahmet Rifki, İhsan ile en çok meşgul Kezban’dır.” (s. 103). Orduya yazılmak, askerlerle cepheye gitmek ister Kezban, bu uğurda yapmadığı kalmaz. Kapıdan çevrilir hep. Bir keresinde İhsan’a şunları bile der: “Gitmicam, gitmicam! Tüfeng atamam mı, elin şehrinde karılar gelir de ben gelip bir iş tutamam mı!” Ayşe’dir kastettiği “karı”. Peyami’nin yorumu şöyle: “Hakikat yeşil gözleri öyle genç bir ihtirasla tutuşuyordu ki, bu küçük mahlukün herhangi bir ihtilalci gibi dövüşebileceğine kaniydim.” (s. 107).

Kezban olmak istediği yerde olamaz asla. Sonraki hayatı acınası bir hayattır. Yine de İhsan’ın peşinden gider, fakat çetecilikten gelen Mehmet Çavuş sevmektedir Kezban’ı, öfkeyle kaçırır, aynı öfkeyle Kuvayı Milliye’den ayrılır, Konya ayaklanmasına katılır. İlginçtir, İhsan’la Peyami ayaklanmayı bastırmak için Konya’ya gönderilirler, dahası düşürüldükleri pusudan da Kezban sayesinde çıkarlar. Hikâyenin sonrasında Çavuş’un ipe çekilişi vardı. Kezban kayıplardadır.

Gelelim asıl kahramanlara: İhsan ile Hemşire Ayşe vurulmuş, yan yana yattıkları sedyeden alınıp bir köy mezarlığına bırakılmışlardır. Cemal şehit düşmüştür. Peyami top mermisiyle bacaklarını kaybetmiştir, Kafasında bir kurşun kalmıştır. O da kurşunun Ankara Cebeci Hastanesinde alınışı sırasında ölür.

Romanın son sözü -acımasız bulunmayacaksa eğer- galiba şudur: Halk ancak bizim istediğimiz yerde, bizim istediğimiz şekilde ölebilir. Kendi başına değil.